

MA'NAVIYAT VA AXLOQIY TARBIYA MASALALARINING ABDULLA QODIRIY IJODIDAGI BADIY TALQINI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
Sport faoliyati, pedagogika va psixologiya fakulteti
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida stajyor-o'qituvchisi
Sabirova Sevara Baxtiyarovna

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining zabardast namoyandalaridan biri – Abdulla Qodiriy ijodida aks etgan ma'naviyat va axloqiy tarbiya masalalari tahlil qilinadi. Adibning “O'tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari asosida ijtimoiy ong, milliy qadriyatlar, odob-axloq, halollik, vatanparvarlik singari tushunchalarning badiiy ifodasi tadqiq qilinadi. Muallif ushbu asarlarda qahramonlar xarakteri orqali jamiyatdagi axloqiy inqirozga qarshi badiiy kurash usullarini ochib beradi.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы нравственности и духовного воспитания в творчестве классика узбекской литературы Абдуллы Кадыри. На основе романов «Минувшие дни» и «Скорпион из алтаря» рассматривается художественное отражение понятий национальных ценностей, честности, патриотизма и морального сознания. Автор раскрывает методы художественной борьбы с моральным кризисом в обществе через характеры героев.

Annotation. This article examines the themes of spirituality and moral education in the works of Abdulla Qodiriy, a prominent figure in Uzbek literature. Based on his novels “Bygone Days” and “Scorpion from the Altar,” the study explores the artistic expression of national values, honesty, patriotism, and moral consciousness. The author highlights how Qodiriy used character development to combat moral crises in society through literary means.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, ma'naviyat, axloqiy tarbiya, badiiy obraz, jamiyat, qadriyat.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, духовность, нравственное воспитание, художественный образ, общество, ценности.

Keywords: Abdulla Qodiriy, spirituality, moral education, literary image, society, values.

O'zbek adabiyotining tarixida Abdulla Qodiriyning tutgan o'rni beqiyosdir. Uning romanlari nafaqat o'zbek nasrining rivojida muhim rol o'ynagan, balki ijtimoiy ongni uyg'otish, ma'naviy tarbiyani mustahkamlashda ham katta xizmat

qilgan. Ayniqsa, “O‘tkan kunlar” romani orqali millatni uyg‘otish, tarixiy o‘zlikni anglash, axloqiy buzilishlarga qarshi kurashish kabi g‘oyalar ilgari surilgan. Quyidagi maqolada adibning ijodiy mahorati, badiiy vositalari orqali qanday qilib ma’naviy va axloqiy g‘oyalarni singdirgani tahlil etiladi. Bu masala bugungi globallashuv sharoitida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida asarning g‘oyaviy asosini ma’naviy uyg‘onish, milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani jonlantirish kabi masalalar tashkil etadi. Roman voqealari XIX asr Buxoro va Qo‘qon xonliklari davrida bo‘lib o‘tadi, bu esa muallifga tarixiy davrga tanqidiy nigoh bilan qarash, shu orqali zamonaviy jamiyatga xos muammolarni ilgari surish imkonini bergan. Otabek obrazida muallif sog‘lom tafakkur, yangicha qarashlar, ilmga intilish va odob-axloqning namunali yig‘indisini yaratadi. U o‘z harakati bilan nafaqat sevgi yo‘lida, balki jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik, ayollarga nisbatan zulm va savodsizlikka qarshi kurashadi.

Ma’naviy uyg‘onish masalasi, ayniqsa, Otabek va Kumush o‘rtasidagi munosabatlar orqali namoyon bo‘ladi. Kumushning o‘z sha‘nini himoya qilgan holda, erkaklar jamiyatida o‘z o‘rnini topishi ma’naviy mustaqillik namunasi sifatida ko‘riladi. Bu obrazlar orqali yozuvchi o‘z davridagi ayol erkinligi, ma’rifat va ijtimoiy tenglik masalalarini ilgari suradi.

Abdulla Qodiriy asarlarining badiiy asosini axloqiy qadriyatlar tashkil etadi. “O‘tkan kunlar” romanida Otabek obrazida halollik, vatanparvarlik, adolatparvarlik singari xislatlar mujassam. U doimiy ravishda o‘z vijdoni, or-nomusi, halol mehnati orqali jamiyatdagi illatlarni fosh etadi. Shu bilan birga, Kumush obrazida fidoyilik, sadoqat, mehr va poklik timsoli gavdalanadi. Romanda tasvirlangan boshqa qahramonlar — Zaynab, Yusufbek hoji, Hasanali va boshqalar orqali turli axloqiy nuqtai nazarlar yoritiladi. Zaynab xarakteri orqali hasad, adovat, kibr, soxta e‘tiqod illatlari tanqid qilinadi. Shu bilan birga, Yusufbek hoji siymosi esa o‘z davrining konservativ, ammo niyatida halol, farzandining baxti uchun o‘z orzu-istaklaridan kechishga tayyor ota sifatida tasvirlanadi. Abdulla Qodiriy axloqiy tarbiyani shunchaki nasihatbop uslubda emas, balki hayotiy obrazlar, dramatik voqealar, dialoglar orqali chuqur ifodalaydi. Asar qahramonlari ijobiy va salbiy jihatlari bilan ko‘rsatiladi, bu esa o‘quvchini xulosa chiqarishga undaydi.

Qodiriyning ikkinchi mashhur romani – “Mehrobdan chayon”da axloqiy inqiroz yanada chuqurroq tahlil qilinadi. Bu roman ijtimoiy, siyosiy va ma’naviy ziddiyatlar kesishmasida yozilgan bo‘lib, diniy niqob ortida jamiyatni istibdod ostida ushlab turgan soxta din vakillari fosh etiladi. Muxtorbek obrazida diniy niqob ortiga yashiringan razolat, yolg‘on, ikkiyuzlamachilik timsoli gavdalanadi. U Saodatga nisbatan qilgan zulmi orqali erkaklar jamiyatining soxta axloqiy

andozalarini ochib beradi. Saodat esa har qancha zulm ko'rsa-da, ma'naviy pokligini saqlab qolgan ayol sifatida tasvirlanadi. "Mehrobdan chayon" romanida tasvirlangan voqealar orqali muallif jamiyatdagi axloqiy inqiroz – dinning siyosiy qurolga aylanishi, odamlarning ongida haqiqiy e'tiqodning yo'qolishi, jaholat va zo'ravonlik avj olishi kabi muammolarni fosh etadi. Romandagi voqealar zamirida odamiylik, poklik, sabr va iymon g'oyalari ilgari suriladi.

Qodiriyning har bir obrazida jamiyatdagi biror ijtimoiy qatlam, g'oya yoki nuqtai nazar ifodalanadi. Otabek — ma'rifatli, ilg'or fikrli, islohotchi inson. Kumush — vafodor, sabrli, ichki kuchga ega ayol. Yusufbek hoji — urf-odat va din asosida yashaydigan avlod. Hasanali — zamonaviylikka qarshi kuchlar ramzi. Ushbu obrazlar o'zaro to'qnashuvi orqali muallif jamiyatdagi axloqiy kurashni badiiy ifodalaydi. Otabek va Hasanali o'rtasidagi ziddiyat – yangilik va eskilik to'qnashuvi. Kumush va Zaynab o'rtasidagi kurash – halollik va hiyla-nayrang o'rtasidagi ziddiyat. Qodiriy obrazlar orqali xulosa chiqarishga undaydi. U o'quvchining qalbida badiiy estetik zavq uyg'otish bilan birga, axloqiy tarbiya berishga ham intiladi. Har bir qahramonning ichki kechinmalari, qarorlari, xatolari va saboqlari orqali hayotiy haqiqatlar namoyon bo'ladi.

Qodiriy badiiyati hayotiy til, nozik psixologik tahlillar, badiiy vositalarning mohirona qo'llanishi bilan ajralib turadi. Uning tilidagi soddalik, obrazlar orasidagi jonli dialoglar, xalq og'zaki ijodidan foydalanish uslubi asarlarni o'qiladigan va ta'sirchan qiladi. Ushbu badiiy vositalar orqali Qodiriy faqatgina syujet yaratmaydi, balki o'quvchini voqealar ichiga kirib borishga undaydi. Uning tavsiflari, ruhiy kechinmalar tasviri, zamon va makonning aniq ifodasi badiiy yetuklik namunasi hisoblanadi. Jumladan, "O'tkan kunlar" romanidagi Toshkent bozori yoki "Mehrobdan chayon"dagi madrasa hayoti tasvirlari jonli va haqqoniy tarzda berilgan. Qodiriy merosi bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Uning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar – halollik, mehr, vatanparvarlik, ilmga intilish, axloqiy poklik kabi qadriyatlar har qanday davrda o'z ahamiyatini saqlab qoladi. Zamonaviy yoshlar uchun Qodiriy qahramonlari ibrat maktabidir. Otabekning hayoti, Kumushning fidoiyligi, Saodatning sabr-toqati – bularning barchasi insoniy kamolot yo'lida muhim saboqlardir. Shu boisdan ham adibning asarlarini faqat badiiy emas, balki tarbiyaviy manba sifatida o'rganish lozim.

Bugungi globallashuv, axloqiy mezonlarning o'zgarishi, ma'naviy inqiroz sharoitida Qodiriy merosidan foydalanish, uni ta'lim tizimi, adabiy tarbiya va yoshlar ongiga singdirish zarur. Abdulla Qodiriy ijodi o'zbek adabiy tafakkurida muhim o'rin egallaydi. Uning romanlari orqali millatning ma'naviy o'zligini anglash, ijtimoiy va axloqiy islohotlarga bo'lgan ehtiyoj yoritilgan. Qodiriyning

obrazlari orqali jamiyatdagi axloqiy buzilishlarga badiiy vositalar bilan zarba beriladi. Shu sababli, bugungi yoshlarni ma'naviy tarbiyalashda Qodiriy merosidan unumli foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot nashriyoti, 2014.
2. Qodiriy A. Mehrobdan chayon. – Toshkent: Sharq, 2012.
3. G'aniyev A. Abdulla Qodiriy – millat uyg'otuvchisi. – Toshkent: Fan, 2007.
4. Jo'rayev O. O'zbek romanchiligida tarixiylik masalasi. – Toshkent: Adabiyot, 2003.
5. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zRFA, 2020.